

ESTUDI D'UN NIVELL ARQUEOLÒGIC BAIX-IMPERIAL A CAN XIMENES (MATARÓ), A TRAVÉS DE LES ÀMFORES

El període tardo-romà o tardo-antic a l'antiga ciutat d'*Iluro*, que tal vegada havia canviat el seu nom pel d'*Alarona* amb què apareix als documents alt-medievals (podem fins i tot suposar un intermig *Ilurona* del qual derivaria el que s'acaba d'esmentar) comença a ésser conegut darrerament mercès a alguns treballs, tant puntuals com de síntesi, que s'han dut a terme en els darrers anys (1). En aquest estudi pretenem donar a conèixer un conjunt amfòric tardo-romà que, a més d'ésser uns dels (fins ara) escadussers testimonis d'aquests materials a Mataró, té el valor de procedir d'un estrat tancat d'època baix-imperial, la qual cosa li confereix les característiques pròpies d'un context arqueològic tardo-antic.

El jaciment del qual procedeixen els materials que s'estudien en aquest treball es trobava al lloc anomenat can Ximenes, ubicat al Carreró núm. 45 de Mataró, al bell mig del casc urbà de la *Iluro* romana. A aquest indret es dugueren a terme diverses excavacions arqueològiques en els anys 1981 i 1982. En el decurs d'aquests treballs es varen localitzar els fonaments d'una estructura ovalada la interpretació de la qual ha estat força discutida, variant entre la seva identificació com a templet fins a la hipòtesi que es tractés d'un petit nimfeu. Aquesta estructura s'associa a una claveguera que passa per sota seu, i que fou colmatada, segons sembla, en un moment avançat del segle III o potser, fins i tot, d'inicis de la centúria següent (2). Els resultats d'aquesta intervenció arqueològica no han estat fins ara publicats de forma detallada; pel que fa als materials arqueològics apareguts, tan sols s'ha dut a terme l'estudi de la sigil·lata africana (Pera 1988) la qual cosa ens permet confrontar els resultats obtinguts de l'anàlisi d'aquestes ceràmiques amb els que ens proporcionen els fragments amfòrics. La resta de materials arqueològics romanen dissortadament inèdits fins ara.

Els treballs arqueològics a can Ximenes es varen dur a terme mitjançant la delimitació de diverses cales de sondeig. Segons es desprèn de l'esmentat estudi de J. Pera, el nivell 2 de les cales 2 i 4 respectivament correspon a una mateixa unitat estratigràfica, que es data en època tardo-antiga. És en els materials d'aquest estrat en els quals ens centrarem. No obstant això, a títol informatiu podem dir que al nivell 1 d'ambdós quadres esmentats i de la cala 1 es varen trobar, segons Pera, diversos fragments de sigil·lata africana C (forma Hayes 50) i D (formes Hayes 58, 58 B, 61 B, 87 B i 99, així com un fragment de base amb decoració estampillada de l'estil A II).

Més endavant farem referència als materials estudiats per Pera corresponents a l'estrat tardo-romà de can Ximenes. Tot seguit ens centrarem en els materials amfòrics localitzats en aquest estrat tardo-romà. Tanmateix, val a dir que aquest estrat arqueològic no va aparèixer associat a cap estructura arquitectònica, la qual cosa dificulta la seva interpretació, tot i que hi ha possibilitats de fer-ho, com veurem, més endavant.

LES ÀMFORES TARDO-ROMANES DE CAN XIMENES. TIPOLOGIA I CLASSIFICACIÓ.

El conjunt amfòric localitzat a l'estrat 2 dels quadres 2 i 4 de can Ximenes, de cronologia tardo-romana com hem dit, no és gaire extens (tan sols una desena d'exemplars), però té l'interès de correspondre a un context arqueològic tancat. Seguidament s'efectuarà la descripció física i la classificació tipològica dels fragments amfòrics amb forma conservada susceptibles d'ésser estudiats, indicant en cada cas la seva pertanyença al quadre 2 o al 4, tot i que, com hem dit, la unitat estratigràfica és la mateixa.

Val a dir que juntament amb aquests materials es varen trobar alguns escadussers fragments residuals d'àmfores alto-imperials de producció laietana.

Àmfores de producció africana.

1. Fragment de vora. Forma Africana I A - Keay III A. Argila dura i porosa, de color carabassa-rosat; presència escadussera de desgreixant d'aparença cristal·lina. Engalba exterior de color crema-verdós. Datació: segles IV-V. Número d'inventari: 60.244 (fig. 2, núm. 1).

2. Fragment de vora. Forma Keay XXV B. Argila dura, de color carabassa-vermellós; desgreixant de quars i mica blanca. No presenta engalba. Datació: segles IV-V d. de J.C. Número d'inventari: 60.248 (fig. 1, núm. 1).

3. Fragment de vora. Forma Keay XXV L. Argila dura, de color carabassa-vermellós, amb desgreixant escadusser de quars i mica blanca; restes d'engalba de color marró-crema, molt perduda, a l'exterior. Datació: segles IV-V. Número d'inventari: 60.319 (fig. 2, núm. 5).

4. Fragment de vora i arrencament de nanses. Forma Keay XXV, possiblement assimilable a la variant Q definida a l'esmentada tipologia de Keay. Argila dura, de color carabassa-vermellós, amb desgreixant escadusser de color marró i blanc. Datació: segles IV-V. Número d'inventari: 60.249 (fig. 2, núm. 3).

5. Fragment de vora. Forma Keay XXXV A. Argila de color carabassa-vermellós, amb minúscul desgreixant blanc (possiblement quars) i alguna vacuola; la paret exterior és coberta amb una engalba groguenca. Número d'inventari: 60.322 (fig. 1, núm. 3).

6. Fragment de vora. Forma Keay XLI. Argila dura i porosa, de color marró-groguenc a l'interior i gris-verdós a l'exterior, amb vacuoles; presenta un desgreixant variat, amb partícules de color marró, negre i blanc. Número d'inventari: 60.246 (fig. 2, n. 2).

7. Fragment de vora i part del coll. Atribuïble a la forma Keay XLII. Tot i que formalment podria identificar-se amb algun subtipus de la forma Keay XXV (especialment el Q i el Y), ens sembla més probable l'atribució que aquí proposem. Argila dura, quelcom porosa, de color carabassa-rosat, amb desgreixant escadusser de partícules blanques, possiblement quars. Presenta restes d'engalba de color crema-verdós. Número d'inventari: 60.321 (fig. 1, núm. 4).

8. Fragment de vora. Forma Keay LXII A. Argila dura, de color carabassa-vermellós, amb desgreixant de quars blanc; presenta abundants porositats i alguna vacuola. Engalba exterior de color crema-groguenc. Número d'inventari: 60.210 (fig. 1, núm. 2).

Àmfores de producció sud-hispànica.

Tot i que la incloem dins l'apartat de les àmfores de producció sud-hispànica, no volem deixar d'assenyalar que l'àrea de producció de la forma Keay XXIII no s'ha delimitat amb seguretat, i probablement n'hi havia més d'una. Així, mentre que Parker (1977, p. 35) creu que es va produir a l'àrea costanera meridional de Portugal, Keay (1984, vol. I, p. 173) suggereix que podria haver-se fabricat també a la *Baetica*, la *Tarraconensis* i fins i tot al Nord d'Àfrica.

9. Fragment de vora, part del coll i arrencament de les nanses. Forma Keay XXIII. Argila dura, de color marró-vermellós, amb algunes vacuoles; escadusser desgreixant de quars. Número d'inventari: 60.245 (fig. 2, núm. 6).

10. Fragment de vora. Forma Keay XXIII. Argila dura, de color carabassa-marró, amb desgreixant blanc (quars) no molt abundant, i petites porositats. Tant la paret exterior com la interior tenen una tonalitat fosca, fumada. Número d'inventari: 60.320 (fig. 2, núm. 4).

LES ÀMFORES EN EL CONJUNT DELS MATERIALS DE L'ESTRAT TARDO-ROMÀ DE CAN XIMENES. DATACIÓ DEL CONTEXT.

Els fragments d'àmfores tardo-romanes que s'acaben d'esmentar permeten ja per si sols una calibració cronològica que ens permetrà d'establir la cronologia aproximada de l'estrat a què pertanyen. No obstant això, i donat que existeix un estudi sobre les ceràmiques fines trobades en aquest estrat (Pera 1988) creiem convenient fer una referència a aquests materials abans d'ocupar-nos de les àmfores, amb les quals els posarem en relació.

Segons Pera, a més de tres fragments de la forma Hayes 50 de la sigil·lata africana C es varen poder documentar els següents fragments i formes de la sigil·lata africana D (Pera 1988):

- Tres fragments de la forma Hayes 58 B (quadre 4).
- Cinc fragments de vores de la forma Hayes 61 A (un d'ells correspon al quadre 42, i la resta al 4).
- Un fragment de vora de la forma Hayes 61 B -Lamboglia 53 bis (quadre 2).
- Dos fragments de vores que, tot i que Pera els identifica amb la forma Hayes 87 A, pensem que, a jutjar pels dibuixos de les peces, deuen correspondre a la forma Hayes 61 B - Lamboglia 53 bis i Hayes 61 B - Deneauve 1972, lám. II, C 771, 1 respectivament (quadre 4).
- Dos fragments de la forma Hayes 60 (quadre 4).
- Un fragment de vora i part de la paret, classificat per Pera com a Hayes 67, tot i que dubtem entre l'atribució a aquesta forma i l'Hayes 60 (quadre 4).
- Set fragments segurs i un de possible de la forma Hayes 67 (un pertany al quadre 2, la resta al 4).
- Set fragments de la forma Hayes 91 A o B; tot i que un d'ells ha estat classificat per Pera dins de la forma Hayes 91 C, creiem més probable aquesta atribució (un és del quadre 2, i la resta del 4).
- Nou fragments de la forma Hayes 91 (segons Pera, qui no especifica el tipus concret; quadre 4).
- Un fragment de la forma Hayes 91 C (segons Pera; quadre 2).
- Un fragment de base amb decoració estampillada de l'estil A II de Hayes (quadre 4).
- Tres fragments de base amb decoració estampillada de l'estil A II o el A III de Hayes (quadre 4; tot i que Pera els atribueix a l'estil A II, creiem que tant poden correspondre a aquest com al A III).

Val a dir que Pera (1988) inclou en la taula de percentatges de les ceràmiques de l'estrat 2, de les excavacions de can Ximenes, un fragment de la forma Hayes 94 que no inclou, en canvi, a l'inventari.

La datació dels materials ceràmics que s'acaben d'esmentar es situa, *grosso modo*, entre finals del segle IV i la primera meitat del V d. de J.C. La forma

Hayes 67, que és una de les més abundants dins de la petitesa del lot, es data en el segle IV i la primera meitat del V, així com la forma Hayes 61 A i la 91 A/B, tot i que aquesta darrera té una cronologia més dilatada. La forma Hayes 61 B apareix cap a finals del segle IV, la qual cosa ja ens proporciona un *terminus post quem* per a la formació d'aquest estrat. De tota manera, cal tenir en compte que Pera inclou un fragment de la forma Hayes 91 C en el seu inventari (així com la referència insegura a la forma Hayes 94, a què abans s'ha fet referència). La forma Hayes 91 C és pròpia del segle VI d. de J.C., tot i que darrerament s'ha suposat que es començà a produir en el segle V d. de J.C.

Tenint en compte la relativa homogeneïtat del conjunt de la sigil·lata africana D trobada a l'estrat 2 de les excavacions de can Ximenes, pensem que la seva formació es pot datar entre finals del segle IV i mitjans del V d. de J.C.; la possible presència de les formes Hayes 91 C i 94, que ens portarien a una cronologia més moderna, no ha pogut ésser confirmada, donat que no hem vist les peces i que Pera no inclou en el seu estudi el dibuix de la peça de la forma Hayes 91 C; pel que fa a la forma Hayes 94, ni tan sols consta amb seguretat la seva pertinença a aquest context. Per tant, i tenint en compte que la relativa migradesa de conjunt no impedeix descartar una possible cronologia més moderna, la datació més probable per a la formació de l'estrat 2 de can Ximenes a la llum de les sigil·lates africanes oscil·la, com s'ha dit, entre finals del segle IV i mitjans del V d. de J.C.

Comprovem tot seguit quins són els resultats cronològics que ens proporcionen els fragments amfòrics que hem estudiat, independentment dels que aporta la sigil·lata africana. Com podem veure, el petit conjunt amfòric tardo-romà que hem estudiat és compost exclusivament per àmfores de producció africana i sud-hispànica, amb un clar predomini del primer grup. Des del punt de vista cronològic, ens trobem amb les àmfores de la forma Africana I - Keay III, que tenen una cronologia molt àmplia entre els segles III i V. Tant les àmfores africanes de les formes Keay XXV i XLI com les sud-hispàniques de la forma Keay XXIII són pròpies dels segles IV i V.

A priori podria semblar que les àmfores ens permeten d'establir una cronologia més difusa encara que la que ens proporcionen les sigil·lates africanes, ja que que les formes esmentades tenen una cronologia àmplia dins dels segles IV i V. Tanmateix, la presència de dos fragments d'àmfora de les formes Keay XXXV i LXII no tan sols facilita una cronologia més acurada, sinó que a més permet de precisar la datació ja més ajustada que ens proporcionen els fragments de sigil·lata africana. Ambdues formes es començaren a produir en el segon quart entrat de segle V, com s'ha documentat, entre d'altres jaciments, al context del carrer de Vila-roma a la ciutat de Tarragona (TED'A 1989, p. 261-263 i 266-267); la forma Keay LXII té una llarga durada en el temps, ja que la seva cronologia es perd dins del segle VII. Per tant, els fragments de les formes Keay XXXV i LXII A proporcionen una datació *post quem* de l'estrat tardo-romà de can Ximenes a què ens estem referint del segon quart del segle V d. de J.C.

Tot i que en ambdós casos els materials no són gaire abundants, la majoria del conjunt, tant de les sigil·lates com de les àmfores, apunta a un període que oscil·la entre finals del segle IV (forma Hayes 61 B de la sigil·lata africana D) i mitjans del V (àmfores de les formes Keay XXXV i LXII). No és impossible, com ja s'ha dit, que l'estrat 2 pugui datar-se en la segona meitat del segle V o (el que ens sembla més difícil), com podria fer pensar la possible (però no comprovada) presència de les formes Hayes 91 C i 94 de la sigil·lata africana D, i la mateixa àmfora Keay LXII, en el segle VI. Tanmateix, ens sembla més probable tenir en compte la datació a què apunta el conjunt (força homogeni) del material (finals del segle IV a mitjans del V), la qual cosa, calibrada amb la datació de les àmfores de la forma Keay XXXV i LXII, ens permet de situar la formació de l'estrat 2 els quadres 2 i 4 de les excavacions de can Ximenes cap a mitjans del segle V, concretament entre el 430 i el 460 d. de J.C.

LES ÀMFORES TARDO-ROMANES DE CAN XIMENES EN EL CONTEXT DE LA *ILURO* TARDO-ANTIGA. LES ALTRES EVIDÈNCIES DE LA CIUTAT.

Els tipus amfòrics recollits a can Ximenes tingueren una difusió prou extensa al Mediterrani occidental, essent típics de la producció d'aquells moments. Com a punt de referència, farem esment de la presència d'aquestes formes amfòriques a Catalunya. Així, pel que fa a les àmfores africanes, la forma Africana I A - Keay III A és present als jaciments de La Clota (L'Escala) (3) i Sant Martí d'Empúries (4), a l'Alt Empordà; Puig Rodon (Corçà) (5), al Baix Empordà; can Padró (Polinyà) (6), al Vallès Occidental; Badalona (Barcelonès) (7), Barcelona (8) i Tarragona (9). Pel que fa a Mataró, podem dir que a can Xammar s'han trobat tres fragments de vores corresponents a aquesta forma (10).

La forma Keay XXV és també abundantment representada amb les seves abundants variacions formals. La forma Keay XXV B s'ha localitzat a Sant Martí d'Empúries (11) i la Ciutadella de Roses (12), a l'Alt Empordà; Puig Rodon (Corçà) (13), al Baix Empordà; Vilablareix (14), al Gironès; Barcelona (15) i Tarragona (16). Pel que fa al Maresme, s'ha trobat a la vil·la romana de can Sentromà (Tiana) (17), a les vil·les romanes de Caputxins (18) i Torre Llauder (19), situades al terme de Mataró, i al mateix nucli urbà d'*Iluro*.

La forma Keay XXV L s'ha documentat a la Ciutadella de Roses (Alt Empordà) (20) i a Tarragona (21); a Mataró s'ha recollit un fragment a la plaça Gran (22). La variant Q de la forma Keay XXV ha aparegut a la necròpoli Castellet d'Empúries (Alt Empordà) (23), a Barcelona (24) i a Tarragona (25). A més, a la vil·la romana de Torre Llauder (Mataró) s'ha trobat una vora de classificació dubtosa entre la Keay XXV Q i la Keay V (26).

L'àmfora de la forma Keay XXXV A és, juntament amb la Keay LXII, una de les formes més àmpliament distribuïdes de les grans àmfores cilíndriques dels segles V i VI. A Catalunya s'ha documentat a Sant Martí d'Empúries (27) i al terme de Siurana, a l'Alt Empordà (28); a Barcelona (29); al monestir de

Sant Cugat del Vallès (Vallès Occidental) (30); a Matacans (Artés, Bages) (31); a Tarragona (32); a la vil·la romana de Barrugat (Bítem, Baix Ebre) (33) i als jaciments d'Els Castellons (Ascó) (34) i Mas de Tramuntà (Ginestar) (35), ambdós a la Ribera d'Ebre. Al Maresme s'ha documentat a can Modolell (Cabrera de Mar) (36) i a la vil·la romana de Caputxins, al terme municipal de Mataró (37).

La forma Keay XLI s'ha documentat a Sant Martí d'Empúries (Alt Empordà) (38); a Barcelona, tant al casc urbà (39) com a la muntanya de Montjuïc (40) i Tarragona (41). Al Maresme s'han localitzat fragments de la forma Keay XLI a les vil·les romanes de Caputxins (42) i Torre Llauder (43), ambdues al terme municipal de Mataró. Un exemplar similar a la forma Keay XLI, amb certes variants, s'ha trobat a la vil·la romana de La Llosa (Cambrils, Baix Camp) (44). Tanmateix, la forma Keay XLII tan sols l'hem constatada a Caldes de Montbui (Vallès Occidental) (45) i Tarragona (46).

La forma Keay LXII és una de les més abundantment constatades de tota la producció africana, és la més representativa de la segona fase de producció de les àmfores africanes i se situa entre els segles V i VII. Pel que fa a la variant LXII A, la més frequent i típica d'aquesta forma, s'han localitzat exemplars a Empúries (necròpoli de mas Estruch) (47), Sant Martí d'Empúries (48) la Ciutadella de Roses (49), i Roques del Tit (Saldet-Ventalló) (50), a l'Alt Empordà; Girona (51); Vilauba (Camós, Pla de l'Estany) (52); Barcelona (53); Sant Nicolau (Sabadell, Vallès Occidental) (54); Tarragona (55); el terme de Vila-fortuny (Baix Camp) (56) i la vil·la del mas del Catxorro (Benifalset, Baix Ebre) (57). Al Maresme s'ha localitzat a les vil·les romanes de Caputxins (58) i Torre Llauder (59) així com al mateix nucli urbà de Mataró (60).

Les àmfores de producció sud-hispànica es redueixen al Baix Imperi pràcticament a quatre formes: la Dressel 23 - Keay XIII, àmfora oleària que constitueix l'hereva de la forma Dressel 20, i les formes XVI, XIX i XXIII de la tipologia de Keay (1984), el contingut de les quals ens és desconegut (potser salaons). A can Ximenes s'ha constatat una d'aquestes tres formes, la Keay XXIII.

La forma Keay XXIII s'ha documentat als jaciments d'Empúries (necròpoli de mas Estruch) (61) i la Ciutadella de Roses (62), a l'Alt Empordà; Puig Rodon (Corçà, Baix Empordà) (63); Barcelona (64); can Samarruga (Palau de Plegamans) (65), La Barata (Matadepera) (66), cova de la Guanta (Sentmenat) (67) i can Bosch de Basea (Terrassa) (68), al Vallès Occidental; Tarragona (69); Hort Lluny i Els Antigons (Reus, Baix Camp) (70) i Tortosa (Baix Ebre) (71). A la ciutat de Mataró també s'havia documentat amb anterioritat. També es coneix un exemplar sencer (conservat al Museu de Manresa) que probablement fou trobat en algun jaciment del Bages, molt possiblement la vil·la de Boades (Castellgalí) (72).

L'evidència fornida per les troballes de can Ximenes és, sens dubte, interessant, però cal posar-la en relació amb les altres troballes efectuades a la ciutat d'*Iluro*, tot i que, a un nivell molt elemental, actualment comencen a haver-hi prou elements

de judici per tal de conèixer i valorar la presència d'àmfores tardo-romanes a la ciutat de Mataró. Seguidament es presentarà un recull de les diferents produccions i formes ceràmiques que coneixem, en base als materials fins ara publicats (amb alguna excepció, com el cas de la plaça Gran), incloent-hi els fragments trobats a can Ximenes. Tot i que les excavacions recents hauran proporcionat nous materials (que romanen inèdits i esperem veure publicats ben aviat), l'evidència que aquí hem recollit permet de plantejar un estat de la qüestió inicial sobre el tema.

Produccions africanes.

Keay I

A diferència de les altres àmfores nord-africanes (que són tunisenques, és a dir, africanes en l'estricta sentit romà del terme), la forma Keay I és una producció mauritana del segle III d. de J.C., que potser arriba al segle IV. Malgrat la precedència cronològica d'aquesta forma en relació al que entenem pròpiament per àmfores baix-imperials, no volem deixar d'assenyalar la presència d'aquesta forma amfòrica a les excavacions de can Ximenes (núm. inv. 80.083, 80.084 i 80.093), en altres contextos estratigràfics que no hem estudiat aquí per no ésser pròpiament baix-imperials.

Africana I A - Keay III A

A Mataró, a més del fragment de can Ximenes que estudiem en aquest treball, s'han trobat tres fragments de vores a les excavacions de can Xammar (Bassols 1994, p. 80, 90-91 i p. 94, lám. VI, núms. 1, 5 i 7), als quals ja havia fet una referència genèrica Keay (1984, vol. II, p. 633).

Africana II C - Keay VI

La forma Keay VI s'ha documentat a les excavacions del carrer de sant Francesc d'Assís, núm. 22, segons Gurri i Ruíz (1993, p. 78, nota 6). Tanmateix, una vora d'una possible Keay VI es va recuperar al carrer de Beata Maria, núm. 3 (Martí-Navarro 1978, p. 144, lám. 3, ref. 1324).

Africana II D - Keay VII

D'aquesta forma es va trobar un fragment de vora i part del coll a can Xammar (Bassols 1994, p. 80, 90-91 i p. 94, lám. VI, núm. 4; un breu esment es troba a Keay 1984, vol. II, p. 638). A can Ximenes hi ha també un fragment de vora, que no incloem en aquest estudi per no trobar-se dins l'estrat tardo-romà que hem pres en consideració.

Keay XXIV

Aquesta forma s'ha documentat a les excavacions del carrer de sant Francesc d'Assís, núm. 22, segons Gurri i Ruíz (1993, p. 78).

Keay XXV

La forma Keay XXV, una de les més representatives i tipològicament variades de la producció africana baix-imperial, és present a Mataró en diverses variants. A can Ximenes s'ha trobat un fragment de vora del tipus Keay XXV B. Al carrer d'en Pujol, núms. 19-25 es va recollir un fragment de vora i arrencament de nanses del tipus Keay XXV B. Un altre fragment del mateix tipus es va trobar al carrer de sant Francesc d'Assís, 22, segons Gurri i Ruíz (1993, p. 78, nota 6). Gurri i Ruíz (1993, p. 78, nota 11) indiquen que el tipus Keay XXV G ha estat documentat al carrer de sant Francesc d'Assís, 26.

Pel que fa a altres variants, val a dir que a la plaça Gran i a can Ximenes es varen trobar sengles fragments de vora del tipus Keay XXV L, mentre que al carrer de sant Francesc d'Assís, núm. 22 es va recuperar un fragment de la forma Keay XXV P (Gurri-Ruíz 1993, p. 77, fig. sense número, núm. 12; p. 78, nota 6). Ja hem vist que a can Ximenes s'ha documentat un fragment de vora que podria pertànyer al tipus Keay XXV Q. Per acabar, podem indicar que al carrer de Beata Maria, núm. 3 es va trobar una nansa que podria pertànyer a la forma Keay XXV (Martí-Navarro 1978, p. 143, lām. 2, ref. 1309). D'altra banda, Keay (1984, vol. II, p. 648) fa esment de la presència d'aquesta forma a Mataró.

Keay XXVIII

Segons Gurri i Ruíz (1993, p. 78, nota 6) aquesta forma s'ha documentat en les troballes efectuades al carrer de sant Francesc d'Assís, núm. 22.

Keay XXXV

El tipus Keay XXXV A s'ha constatat, segons indiquen Gurri i Ruíz (1993, p. 78, nota 11) al carrer de sant Francesc d'Assís, núm. 26. D'altra banda, al carrer d'en Pujol, núms. 19-25 es va trobar un fragment (inèdit) de vora de la forma Keay XXXV B. A tots aquests, es pot ara afegir el fragment del tipus Keay XXXV A que presentem en aquest treball.

Keay XXXVI

El tipus Keay XXXVI B s'ha documentat mercès a un fragment de vora localitzat al carrer de sant Francesc d'Assís, núm. 22 (Gurri-Ruíz 1993, p. 77, fig. sense número, núm. 10; p. 78, nota 6). La forma Keay XXXVI s'ha pogut documentar també al carrer de sant Francesc d'Assís, núm. 26 (Gurri-Ruíz 1993, p. 78, nota 11).

Keay XLI

A can Ximenes es va trobar un fragment de vora de la forma Keay XLI, que estudiem en aquest treball.

Keay XLII

En aquest estudi s'estudia un fragment de vora d'aquesta forma, recuperat a can Ximenes.

Keay LVI

Al carrer de les Espenyes es va trobar un fragment de vora, coll i nanses d'aquesta forma (Járrega-Clariana 1994 C, p. 46, làm. 3, núm. 8; núm. inv.: 10029), al qual va fer una petita referència Keay (1984, vol. II, p. 658). Al mateix lloc es va recuperar un exemplar semicomplet d'àmfora africana al qual mancava la part superior, que potser pertanya a la mateixa àmfora.

Keay LXI o LXII

A can Xammar es trobà un fragment de vora (Bassols 1994, pp. 80, 90-91 i p. 94, làm. VI, núm. 6) que en no conservar-se la part alta del coll no podem assegurar si correspon a la forma LXI o a la LXII de la tipologia de Keay.

Keay LXII

La forma Keay LXII és una de les més importants de la producció africana dels segles V i VI, i s'ha documentat també a Mataró en diverses variants.

A can Ximenes i a la plaça Gran es varen trobar dues vores del tipus Keay LXII A. Possiblement correspongui també al tipus LXII A un fragment de vora que ha estat classificat per Gurri i Ruíz com Keay XXVI i (?) (Gurri-Ruíz 1993, p. 77, fig. sense número, núm. 14). A la plaça Gran es varen recollir dos fragments de sengles vores del tipus Keay LXII D, mentre que el tipus LXII R s'ha documentat, segons Gurri i Ruíz (1993, p. 78, nota 6) al carrer de sant Francesc d'Assís, núm. 22.

Val a dir també que a la plaça Gran es va trobar un fragment de coll, nansa i espatlles, i a la plaça de sant Salvador un altre de coll i part de les nanses, així com un pivot. Tots ells pertanyen a la forma Keay LXII, encara que no és possible definir el tipus concret.

Produccions sud-hispàniques.

Dressel 23 - Keay XIII

A jutjar pel dibuix publicat, possiblement correspon al tipus Dressel 23 - Keay XIII C un fragment de vora que ha estat identificat per Gurri i Ruíz com una Keay XXXIX (Gurri-Ruíz 1993, p. 77, figura sense número, núm. 15; p. 78, nota 6; procedent del carrer de sant Francesc d'Assís, núm. 22).

Un fragment de vora de la forma Keay XIII A s'ha trobat a can Ximenes (núm. inv. 80.087), en altres contextos estratigràfics que no estudiem aquí.

Keay XVI

A can Ximenes, en altres contextos estratigràfics que no estudiem aquí (donat que no són pròpiament baix-imperials) s'han trobat dos fragment de la forma Keay XVI A (núm. inv. 80.103 i 80.105), a més d'altres fragments que podrien pertànyer a aquesta forma.

Keay XIX

El tipus Keay XIX A s'ha localitzat a les excavacions del carrer de sant Francesc d'Assís, núm. 22, segons Gurri i Ruíz (1993, p. 77, fig. sense número, núm. 13; p. 78, nota 6). D'altra banda, un fragment de nansa i part del coll de la forma Keay XIX es va recuperar al carrer de Beata Maria, núm. 3 (Martí - Navarro 1978, p. 143, làm. 2, núm. ref. 1302).

Keay XXIII

A can Ximenes s'han recuperat dos fragments d'àmfores de la forma Keay XXIII, que s'estudien en aquest treball. Keay (1984, vol. II, p. 647) fa una breu referència a la presència de la forma Keay XXIII a Mataró. Al carrer de Beata Maria, núm. 3 es va trobar un fragment de nansa que correspon probablement a la forma Keay XXIII (Martí-Navarro 1978, p. 143, làm. 2, ref. 1303M).

Produccions orientals.

Les produccions del Mediterrani oriental tingueren una difusió força important a Catalunya durant l'Antiguitat tardana, superant gairebé sempre percentualment els productes sud-hispànics. La presència d'un possible fragment atribuïble a aquest grup amfòric a Mataró no creiem que sigui representativa, per la qual cosa aquesta migrada representació es devia probablement a l'encara deficient coneixement que es té sobre materials i contextos arqueològics tardo-romans a Mataró.

Keay LIII

Al carrer de Beata Maria, núm. 3 es va trobar un fragment de nansa de la forma Keay LIII (Martí-Navarro 1978, p. 143, làm. 2, ref. 1306; citat a Keay 1984, vol. II, p. 654).

L'evidència que es desprèn del llistat anterior permet d'efectuar una sèrie de valoracions sobre la comercialització dels productes envasats en les àmfores en la *Iluro* baix-imperial. En primer lloc destaca la procedència quantitativa

de les àmfores africanes, en les formes pròpies del segle V i fins i tot del següent (formes Keay XXV, XXXV, XXXVI, LVI, LXII). D'altra banda cal assenyalar la presència dels tipus sud-hispànics Dressel 23, Keay XIX i Keay XXIII, en una quantitat força més discreta que els productes africans. I la gairebé total absència de productes del Mediterrani oriental creiem, com ja s'ha dit, que es deu a l'escadusser volum de materials amfòrics tardo-romans coneguts a Mataró, i que probablement aquest percentatge tan baix no deu respondre a la realitat.

CONCLUSIONS.

Els materials ceràmics de can Ximenes que s'han estudiat en aquest treball permeten, malgrat la petitesa del conjunt, d'establir una sèrie de conclusions, tant pel que fa a l'estudi de les produccions amfòriques tardo-romanes com de la ciutat romana d'*Iluro*. Aquestes conclusions es poden centrar en dos grans grups:

A/ Conclusions ceramològiques:

Les troballes de can Ximenes corresponen a un típic conjunt amfòric de cap a mitjans del segle V, constatant-se la importància del comerç africà, representat per les formes Keay III, XXV, XXXV, XLI, XLII i LXII. En menor quantitat cal destacar també la presència de productes bètics (o potser del sud de la Lusitània), envasats en les àmfores de la forma Keay XXIII. Manquen les produccions del Mediterrani oriental, que sovint es troben en contextos datats en aquest període (com per exemple les formes Keay LIII i LIV, les més típiques), però creiem que aquest fet es deu tan sols a la poca quantitat de materials que conformen el conjunt de can Ximenes.

B/ Conclusions històrico-topogràfiques:

La datació de les àmfores tardo-romanes, calibrada amb la que proporcionen les ceràmiques fines, ens permet atribuir a l'estrat al qual pertanyen una cronologia del segle V d. de J.C., datant-se entre els anys 425 i 450 d. de J.C. aproximadament. L'estrat no va poder ésser associat a cap estructura, per la qual cosa no sabem si correspon a algun rebliment intencionat o si es tracta d'un estrat d'abandó; en qualsevol cas, constitueix un element més per a l'estudi de la ciutat d'*Iluro* en aquesta època.

Imma Bassols i Fernández
Ramon Jàrraga i Domínguez

NOTES.

- 1.- GURRI - RUÍZ 1993, pp. 81 i 83; JÁRREGA 1993 A, pp. 264-306; CLARIANA-JÁRREGA 1994, *passim*; CLARIANA 1994, pp. 33-35; JÁRREGA - CLARIANA 1994 A, B i C, *passim*.
- 2.- JÁRREGA 1993 A, pp. 278-279.
- 3.- NIETO - NOLLA 1985, p. 277, fig. 11, núm. 2.
- 4.- KEAY 1984, vol. I, p. 103, fig. 37, núm. 10.
- 5.- NOLLA - CASAS 1990, p. 214, fig. 22, núm. 10.
- 6.- JÁRREGA 1993 A, p. 603.
- 7.- COMAS 1985, p. 120, fig. 50, núm. 2.
- 8.- KEAY 1984, vol. I, p. 103, fig. 37, núms. 3 i 5.
- 9.- SÁNCHEZ REAL 1971-72, p. 194; KEAY 1984, vol. I, p. 100; p. 103, fig. 37, núms. 6 a 9; p. 106, fig. 40, núm. 1; vol. II, p. 724, fig. 206, núm. 5.
- 10.- BASSOLS 1994, pp. 80, 90-91 i p. 94, làm. VI, núms. 1, 5 i 7.
- 11.- KEAY 1984, vol. I, p. 199, fig. 77, núms. 7, 10, 12 i 14.
- 12.- KEAY 1984, vol. I, p. 199, fig. 77, núms. 3, 11, 13 i 15; p. 200, fig. 78, núm. 1.
- 13.- CASAS 1986, p. 48, fig. 20, núm. 1; NOLLA - CASAS 1990, p. 204, fig. 13, núm. 1; JÁRREGA 1993 A, p. 109.
- 14.- ALBERCH-BURCH 1989, p. 88, fig. 2, núm. 9.
- 15.- KEAY 1984, vol. I, p. 185; p. 199, fig. 77, núm. 4; p. 200, fig. 78, núm. 3.
- 16.- KEAY 1984, vol. I, p. 83, fig. 23, núms. 1 a 3; p. 199, fig. 77, núms. 2, 5, 6, 8 i 9; p. 200, fig. 78, núms. 2, 4 i 5 a 8; vol. II, p. 731, fig. 211, núms. 8 i 9; p. 735, fig. 214, núm. 8; TED'A 1987, p. 51, fig. 25, núm. 1; p. 60, fig. 35, núm. 1; TED'A 1989, p. 257, fig. 132, núm. 8.12; REMOLÀ 1993, p. 156, fig. 109, núm. 15.
- 17.- SUBIAS 1985.
- 18.- JÁRREGA 1993 A, p. 318.
- 19.- CLARIANA - JÁRREGA 1994, p. 286, fig. 18, núm. 3.
- 20.- KEAY 1984, vol. I, p. 203, fig. 81, núms. 2 i 4.
- 21.- KEAY 1984, vol. I, p. 203, fig. 81, núms. 3 i 8; TED'A 1989, p. 257, fig. 132, núm. 8.16.
- 22.- JÁRREGA 1993 A, p. 288.
- 23.- KEAY 1984, vol. I, p. 84, fig. 24, núm. 1.

- 24.- KEAY 1984, vol. I, p. 204, fig. 82, núms. 6 i 8.
- 25.- KEAY 1984, vol. I, p. 203, fig. 81, núm. 8; TED'A 1989, p. 257, fig. 132, núm. 8.19.
- 26.- CLARIANA - JÁRREGA 1994, p. 288, fig. 20, núm. 6.
- 27.- KEAY 1984, vol. I, p. 237, fig. 99, núms. 4, 14 i 15.
- 28.- NOLLA - CASAS 1984, p. 103, lám. XXXII, núm. 5.
- 29.- KEAY 1984, vol. I, p. 236, fig. 98, núm. 4; p. 234; p. 236, fig. 98, núm. 2; p. 237, fig. 99, núms. 3, 8, 11, 13 i 16; p. 238, fig. 100, núm. 3.
- 30.- KEAY 1984, vol. I, p. 234 i vol. II, p. 653.
- 31.- DAURA - PARDO - PIÑERO 1992, p. 167 i p. 177, fig. 9, M90-A44-9. JÁRREGA 1993 A, p. 690.
- 32.- RÜGER 1968, fig. 15, núm. 9; DEL AMO 1971-72, lám. 28; KEAY 1984, vol. I, p. 90, fig. 30, núm. 1; p. 234; p. 237, fig. 99, núms. 1, 2, 5, 6, 7, 9, 10 i 12; p. 238, fig. 100, núms. 1, 2 i 5; vol. II, p. 732, fig. 212, núm. 9; TED'A 1989, p. 262, fig. 134, núm. 8.32; REMOLÀ 1993, p. 156, fig. 109, núms. 17 i 18.
- 33.- JÁRREGA 1993 A, p. 985.
- 34.- JÁRREGA 1993 A, p. 1013.
- 35.- JÁRREGA 1993 A, p. 1014.
- 36.- JÁRREGA 1993 A, p. 250.
- 37.- JÁRREGA - CLARIANA 1995, p. 84, fig. 4.
- 38.- KEAY 1984, vol. I, p. 252.
- 39.- KEAY 1984, vol. I, p. 253, fig. 109, núm. 2.
- 40.- KEAY 1984, vol. I, p. 253, fig. 109, núm. 3.
- 41.- SÁNCHEZ REAL 1971-72, p. 192, al mig i avall; KEAY 1984, vol. I, p. 252; p. 253, fig. 109, núms. 1 i 4; TED'A 1989, pp. 264 i 273, figs. 135 i 141, núms. 8.40 a 8.43.
- 42.- JÁRREGA 1993 A, p. 318.
- 43.- CLARIANA - JÁRREGA 1994, p. 286, fig. 18, núm. 1.
- 44.- MACÍAS - RAMÓN 1993, p. 371, fig. 12, núm. 1.
- 45.- JÁRREGA 1993 A, p. 593.
- 46.- KEAY 1984, vol. I, p. 252.
- 47.- KEAY 1984, vol. I, p. 93, fig. 33, núm. 1 i vol. II, p. 733, fig. 213, núm. 11.

- 48.- KEAY 1984, vol. I, p. 311, fig. 136, núms. 9 i 10; p. 313, fig. 138, núm. 3; p. 317, fig. 142, núms. 2 i 3; p. 318, fig. 143, núm. 14; p. 320, fig. 144, núm. 3.
- 49.- KEAY 1984, vol. I, p. 310, fig. 135, núm. 4; p. 313, fig. 138, núm. 5; p. 318, fig. 143, núm. 7; NIETO 1993, p. 101, fig. 42, núm. (29)-989; p. 103, fig. 43, núms. (29), (29)-1268, (29)-1285, (29)-925 i (29)-930; p. 135, fig. 57, núms. (509)-57 i (496)-34).
- 50.- NOLLA - CASAS 1984, p. 103, lám. XXXII, núm. 6; KEAY 1984, vol. I, p. 309 i vol. II, p. 660.
- 51.- NOLLA - SAGRERA 1991, p. 193, fig. 22, núm. 1, i fig. 23, núms. 1 i 2.
- 52.- ROURE *et alii* 1988, p. 74, fig. 45, núm. 7.
- 53.- KEAY 1984, vol. I, p. 93, fig. 33, núms. 2 i 3; p. 308, fig. 134, núm. 13; p. 310, fig. 135, núm. 2; p. 311, fig. 136, núms. 3, 4 i 6; p. 312, fig. 137, núm. 3; p. 313, fig. 138, núms. 4 i 11; p. 315, fig. 140, núms. 4 i 11; p. 317, fig. 142, núm. 1; p. 318, fig. 143, núm. 10; vol. II, p. 727, fig. 209, núms. 7 i 9.
- 54.- KEAY 1984, vol. I, p. 309.
- 55.- KEAY 1984, vol. I, p. 309; p. 310, fig. 153, núms. 1 i 3; p. 311, fig. 136, núm. 1, 2, 7, 8, 10 i 11; p. 312, fig. 137, núms. 1, 2 i 4 a 13; p. 313, fig. 138, núms. 1, 2, 6, 7, 8, 9, 10, 12; p. 314, fig. 139, núms. 1 a 10 i 12 a 15; p. 315, fig. 140, núms. 1 a 3, 5 a 10 i 12 a 14; p. 316, fig. 141, núms. 1 a 7 i 9 a 12; p. 317, fig. 142, núms. 4 a 6; p. 318, fig. 143, núms. 1 a 6, 8, 9, 11 a 13 i 15; p. 320, fig. 144, núms. 1 i 2; p. 309; p. 311, fig. 136, núm. 5; TED'A 1989, p. 265, fig. 136, núms. 8.48 i 8.49; AQUILUÉ 1993, p. 112, fig. 91, núm. 11, tot i que aquest darrer podria correspondre també a la variant E de la forma Keay LXII.
- 56.- JÁRREGA 1993 A, p. 919.
- 57.- BENET *et alii* 1991-92 A, p. 36, fig. 2, núm. 1.
- 58.- JÁRREGA - CLARIANA 1995, p. 84, fig. 4, núm. 7.
- 59.- CLARIANA - JÁRREGA 1994, p. 285, fig. 17, núm. 3.
- 60.- JÁRREGA 1993 A, p. 288 (plaça Gran).
- 61.- KEAY 1984, vol. I, p. 82, fig. 22, núm. 4; vol. II, p. 731, fig. 211, núm. 3.
- 62.- KEAY 1984, vol. I, p. 176, fig. 71, núm. 7.
- 63.- NOLLA - CASAS 1990, p. 204, fig. 13, núm. 6.
- 64.- KEAY 1984, vol. I, p. 174, fig. 69, núm. 7; p. 175, fig. 70, núm. 4; p. 176, fig. 71, núms. 4 i 8.
- 65.- KEAY 1984, vol. I, p. 177, fig. 72.
- 66.- JÁRREGA 1993 A, pp. 598-599.
- 67.- KEAY 1984, vol. I, p. 173 i vol. II, p. 646.

- 68.- MORRAL - NUIX - MARTÍN 1980, p. 125, fig. 19, núm. 8; KEAY 1984, vol. I, p. 82, fig. 22, núm. 5 i vol. II, p. 731, fig. 211, núm. 7.
- 69.- KEAY 1984, vol. I, p. 82, fig. 22, núms. 3 i 6; p. 174, fig. 69, núms. 1, 2, 4 i 8; p. 175, fig. 70, núms. 1, 2, 3 i 5; p. 176, fig. 71, núms. 1, 2 i 3; vol. II, p. 725, fig. 207, núm. 10; p. 731, fig. 211, núms. 2 i 4; TED'A 1987, p. 47, fig. 21, dalt, dreta i sota, dreta; p. 54, fig. 28, dalt i sota; TED'A 1989, p. 297, fig. 159, núms. 8.173 i 8.176; TED'A 1990, p. 343, fig. 377, núm. 20; BENET *et alii* 1991-92 B, p. 82, fig. 10, núm. 2; REMOLÀ 1993, p. 169, fig. 112, núm. 30.
- 70.- JÁRREGA 1993 A, pp. 942 i 945.
- 71.- JÁRREGA 1993 A, p. 989 (àmfora sencera, trobada a la plaça dels Estudis, núm. 3).
- 72.- JÁRREGA 1990 B, *passim*.

BIBLIOGRAFIA.

- AAVV. «Atlante delle forme ceramiche I. Ceramica fine romana nel bacino mediterraneo (medio e tardo Impero)». *Enciclopedia dell'Arte Antica Classica e Orientale*, Roma 1981.
- ALBERCH, X.; BURCH, J. «Elements per al coneixement de la vil·la romana de Vilablareix», *Cypsela* VII, pp. 87-91, 1989.
- ALBERT. *D'Iluro a Mataró. El Maresme del segle V al segle XIII*. Mataró 1973.
- AQUILUÉ, X. *La sede del Col·legi d'Arquitectes. Una intervenció en el centre històric de Tarragona*. Tarragona 1993 (fotocòpies de pp. 70-123, època romana, i 170-175, conclusions i bibliografia).
- BASSOLS, I. «El material amfòric de Can Xammar (Mataró) de la campanya 1970», *X Sessió d'Estudis Mataronins*, pp. 75-94. Mataró 1994.
- BELTRAN, M. *Las ánforas romanas en España*. Zaragoza 1970.
- BELTRAN, M. «El aceite en Hispania a través de las ánforas: la concurrencia del aceite bético y africano», *Producción y comercio del aceite en la Antigüedad*, pp. 515-549. Madrid 1983.
- BENET, C.; CARRETÉ, J.M.; FÀBREGA, X.; MACÍAS, J.M.; REMOLÀ, J.A. A: «L'assentament rural del Mas del Catxorro (Benifallet): un exemple de continuïtat tardana», *Acta Arqueològica de Tarragona* V (1991-92), pp. 31-45. Tarragona 1991-92.
- BENET, C.; FÀBREGA, X.; MACÍAS, J.M.; REMOLÀ, J.A. B: 2a part. «L'àrea d'enterraments baix imperials de Mas Rimbau/Mas Mallol, Tarragona», *Acta Arqueològica de Tarragona* V (1991-92), pp. 73-85. Tarragona 1991-92.
- BONIFAY, M. «Elements d'évolution des céramiques de l'Antiquité tardive à Marseille d'après les fouilles de la Bourse (1980-1981)», *Revue d'Archéologie Narbonnaise*, 19, pp. 285-346. Narbona 1983.

- BONIFAY, M. «Observations sur les amphores tardives à Marseille d'après les fouilles de La Bourse (1980-1984)», *Révue d'Archeologie Narbonnaise*, 19, pp. 269-305. Narbona 1986.
- BONIFAY, M.; CONGES, G.; LEGUILLOUX, M. «Amphores tardives (Ve - VIIe siècle) à Arles et à Marseille», *Amphores romaines et histoire économique: dix ans de recherche*, pp. 660-663. Roma 1989.
- CARIGNANI, A. «La distribuzione delle anfore africane tra III e VII secolo», *Società romana e impero tardoantico* (A. Giardina, ed.), vol. III, pp. 273-277. Bari 1986.
- CARIGNANI, A. et alii. «Roma. Il contesto del tempio della Magna Mater sul Palatino», *Società romana e impero tardoantico* (A. Giardina, ed.), vol. III, pp. 27-43. Bari 1986.
- CARIGNANI, A.; PACETTI, F. «Anfore tardo-antiche dagli scavi del Palatino», *Amphores romaines et histoire économique: dix ans de recherche*, pp. 610-615. Roma 1989.
- CASAS, J. «Excavacions a la vil·la romana de Puig Rodon (Corçà, Baix Empordà)», *Estudis sobre temes del Baix Empordà*, 5, pp. 15-77. Sant Feliu de Guíxols 1986.
- CERDÀ, J.A. «Informe de les excavacions efectuades a Can Ximenes, Mataró», *Laietania* 2-3, p. 288. Mataró 1982-83.
- CLARIANA, J.F. «Sobre alguns problemes científics plantejats en l'arqueologia d'Iluro», *IV Sessió d'Estudis Mataronins*, pp. 21-38. Mataró 1987.
- CLARIANA, J.F. «L'urbanisme i l'evolució d'Iluro: noves aportacions», *VII Sessió d'Estudis Mataronins*, pp. 21-47. Mataró 1991.
- CLARIANA, J.F. A: *Iluro ciutat romana*. Mataró 1994.
- CLARIANA, J.F. B: «Apunts sobre la Iluro romana», *X Sessió d'Estudis Mataronins*, pp. 47-74. Mataró 1994.
- CLARIANA, J.F.; JÁRREGA, R. «L'època romana al Maresme: l'Antiguitat Tardana. Aproximació als últims temps de la ciutat d'Iluro/Alarona», *Cingles* 82, pp. 177-178. Mataró 1994.
- CLARIANA, J.F.; JÁRREGA, R. «Notes sobre la fase baix imperial de la vil·la romana dels Caputxins (Mataró)», *XI Sessió d'Estudis Mataronins*, pp. 73-85. Mataró 1995.
- COMAS, M. *Baetulo. Les àmfores*. Badalona 1985.
- DAURA, A.; PARDO, D.; PIÑERO, J. «El jaciment arqueològic de Matacans (Artés). Ressenya dels treballs realitzats entre 1988 i 1991», *Arqueologia i patrimoni a la Catalunya Interior. Últimes investigacions*, pp. 147-190. Manresa 1992.
- DEL AMO, M.D. «La necrópolis de Pere Martell», *Boletín Arqueológico*, IV, núms. 113-120, pp. 103-171. Tarragona 1971-72.
- GARCÍA, J.; ARXÉ, J.; BACARIA, A.; BANÚS, J.; CERDÀ, J.A.; PERA, J. «Intervencions a Iluro (1982-1989), Mataró», a *Anuari d'intervencions arqueològiques a Catalunya. Època romana. Antiguitat tardana. Campanyes 1982-1989*, pp. 147-153. Barcelona 1993.

- GURRI, E.; RUÍZ, M. «El sector nord-est de la ciutat d'Iluro (Mataró, Maresme). Noves aportacions arqueològiques», *Puig Castellar IV* època, núm. 5, pp. 73-85. Santa Coloma de Gramenet 1993.
- HAYES, J.W. *Late Roman Pottery*. Londres 1972.
- HAYES, J.W. «Pottery: stratified groups and tipology», *Excavations at Carthage 1975 conducted by the University of Michigan* (Humphrey J.H. ed.), vol. I, pp. 47-123. Ann Arbor 1976.
- HAYES, J.W. A: «Selected deposits», *Excavations at Carthage 1975 conducted by the University of Michigan* (Humphrey, J.H. ed.), vol. II, pp. 113-118. Ann Arbor 1978.
- HAYES, J.W. B: «Pottery report - 1976», *Excavations at Carthage 1976 conducted by the University of Michigan* (Humphrey, J.H. ed.), vol. IV, p. 23-98. Ann Arbor 1978.
- HAYES, J.W. *Supplement to Late Roman Pottery*. Londres 1980.
- JÁRREGA, R. «Notas sobre la importación de cerámicas finas norteafricanas (sigillata clara D) en la costa oriental de Hispania durante el siglo VI e inicios del VII d. de C.», *Actas del II Congreso de Arqueología Medieval Española*, vol. II, pp. 337-344. Madrid 1987.
- JÁRREGA, R. A: «Una àmfora tardo-romana a la Conca de Tremp: dades sobre el comerç d'importació a l'Antiguitat Tardana», *La romanització del Pirineu. 8è Col·loqui Internacional d'Arqueologia de Puigcerdà*, pp. 131-136. Puigcerdà 1990.
- JÁRREGA, R. B: «Àmfores tardo-romanes de possible procedència bagenca, conservades al Museu Comarcal de Manresa», *Arqueologia i patrimoni a la Catalunya Interior. Últimes investigacions*, pp. 215-219. Manresa 1990.
- JÁRREGA, R. A: *Cerámicas finas tardorromanas y del Mediterráneo oriental en España. Estado de la cuestión*. Anejos de «Archivo Español de Arqueología», XI. Madrid 1991.
- JÁRREGA, R. B: «La comarca de l'Anoia a l'època tardo-romana. Un estat de la qüestió», *Estrat*, 4, pp. 61-81. Igualada 1991.
- JÁRREGA, R. A: *Poblamiento y economía en la costa Este de la Tarraconense en época tardorromana (siglos IV-VI)*. Bellaterra-Cerdanyola (Tesi Doctoral, publicació microfitxada), 1993.
- JÁRREGA, R. B: «Les comarques del Penedès i el Garraf durant l'Antiguitat Tardana», *Olerdulae*, XVII, pp. 53-112. Vilafranca del Penedès. 1993.
- JÁRREGA, R. «Aproximació a l'estudi de l'Antiguitat Tardana al Vallès Oriental», *Limes* 4-5, pp. 63-77. Cerdanyola 1995.
- JÁRREGA, R.; CLARIANA, J.F. A: «Ceràmica xipriota i egípcia-B tardo-romana a la comarca del Maresme», *III Reunió d'Arqueologia Cristiana Hispànica*, pp. 333-337. Barcelona 1994.

- JÁRREGA, R.; CLARIANA, J.F. B: «Aportación al estudio de la ciudad romana de Iluro/Alarona (Mataró) durante la Antigüedad tardía», a *Actes del XIV Congrés Internacional d'Arqueologia Clàssica. La ciutat en el món romà*, vol. II, pp. 220-223. Tarragona 1994.
- JÁRREGA, R.; CLARIANA, J.F. C: «Restes arquitectòniques d'època romana i un petit context estratigràfic tardo-antic trobats al carrer de les Espenyas (Mataró)», *X Sessió d'Estudis Mataronins*, pp. 33-46. Mataró 1994.
- KEAY, S.J. «The Late Roman Amphorae in the Western Mediterranean. A typology and economic study: the Catalan evidence», *BAR International series*, 196, 2 vols. Oxford 1984.
- KEAY, S.J. «La importación de vino y aceite en la Tarraconense oriental en la Antigüedad», *El vi a l'Antiguitat. Economia, producció i comerç al Mediterrani occidental*, pp. 383-395. Badalona 1987.
- MACÍAS, J.M.; RAMÓN, E. «La vil·la romana de la Llosa, Cambrils (Baix Camp)», *Butlletí Arqueològic*, època V, núm. 15, pp. 357-373. Tarragona 1993.
- MARTÍ, C.; NAVARRO, F. «Troballes romanes al carrer de la Beata Maria de Mataró», *Quaderns de Prehistòria i Arqueologia del Maresme*, 5-6, pp. 135-156. Mataró, 1978.
- MORRAL, E.; NUIX, J.M.; MARTÍN, A. *Excavacions a la vil·la romana de Can Bosch de Basea (Terrassa)*. Barcelona 1980.
- NIETO, F.J.; NOLLA, J.M. «El yacimiento arqueológico submarino de Riells - La Clota y su relación con Ampurias», *VI Congreso Internacional de Arqueología submarina. Cartagena 1982*, pp. 265-283. Madrid 1985.
- NOLLA, J.M.; CASAS, J. «El material ceràmic d'importació de la vil·la romana de Puig Rodon (Corçà, Baix Empordà), d'època severiana a la Baixa Antiguitat», *Cypsela*, 8, pp. 193-218. Girona 1990.
- NOLLA, J.M.; PUERTAS, C. «Ceràmiques africanes i materials d'importació baix-imperial del jaciment del Camp de la Gruta (Torroella de Montgrí, Baix Empordà)», *Estudis sobre temes del Baix Empordà*, 7, pp. 29-77. Sant Feliu de Guíxols 1988.
- NOLLA, J.M.; SAGRERA, J. «Noves exploracions arqueològiques a la Caserna d'Alemanys (Girona). Campanya d'excavacions de 1988», *Cypsela* IX, pp. 177-195. Girona 1991.
- PACETTI, F.; SFRECOLA, S. «Ceramiche africane di VI secolo provenienti di una domus tardoantica del Celio. Sintesi storica e indagine mineralogica», *Atti del VI convegno di studio su «L'Africa romana»*, pp. 485-503. Sassari 1989.
- PARKER, A. «Lusitanian Amphorae», *Méthodes classiques et méthodes formelles dans l'étude des amphores* (various authors), pp. 35-46. Paris 1977.
- PERA, J. «La sigillata africana a la ciutat romana d'Iluro (Mataró)». Tesi de Llicenciatura inèdita, Universitat Autònoma de Barcelona. Cerdanyola-Bellaterra 1988.
- PERA, J. «La ceràmica sigil·lata africana d'Iluro: estat de la qüestió», *Laietània* 6, pp. 149-156. Mataró 1991.

- REMOLÀ, J.A. «Las ánforas de los niveles tardo-romanos», a DUPRÉ, X.; CARRETÉ, J.M.; AGRAZ, J.; MACÍAS, J.M., *La «Antigua Audiencia». Un acceso al foro provincial de Tarraco*, pp. 151-165. Madrid 1993.
- RIBAS, M. *El Maresme en els primers segles del Cristianisme*. Mataró 1975.
- RILEY, J.A. «Late Amphoras», *Excavations at Carthage 1975 conducted by the University of Michigan*, p. 114-120. Tunis 1976.
- RILEY, J.A. «The Pottery from the cisterns 1977.1, 1977.2 and 1977.3», *Excavations at Carthage 1977 conducted by the University of Michigan*, vol. VI, pp. 85-124. Ann Arbor 1981.
- RÜGER, Ch. B. «Römische Keramik aus dem Kreuzgang der Katedrale von Tarragona», *Madrider Mitteilungen* 9, pp. 237-258 (+ 17 figs.). Heidelberg 1968.
- SAMM. «Vestigis de la lluro romana en el carrer d'en Pujol, nums. 19-25 (solar de la Caixa d'Estalvis Laietana)», *Quaderns de Prehistòria i Arqueologia del Maresme*, 3, pp. 58-64. Mataró 1977.
- SÁNCHEZ REAL, J. «Los enterramientos romanos de la Via Augusta», *Boletín Arqueológico*, núm. 113-120, pp. 173-208. Tarragona 1971-72.
- SUBIAS, E. «Can Sentromà: un estat de la qüestió». Tesis de Licenciatura inédita, Universidad de Barcelona. Barcelona 1985.
- TED'A. *Els enterraments del Parc de la Ciutat i la problemàtica funerària de Tàrraco*. «Memòries d'excavació», 1. Tarragona 1987.
- TED'A. *Un abocador del segle V d. C. en el Fòrum provincial de Tàrraco*. «Memòries d'excavació», 2. Tarragona 1989.
- TED'A. *L'amfiteatre romà de Tarragona, la basílica visigòtica i l'església romànica*. «Memòries d'excavació», 3. Tarragona 1990.
- TOMBER, R. «Pottery from the south side of the Circular Harbour», *CEDAC*, 7, pp. 34-58. Tunis 1986.
- Tomber, R. «Pottery from the 1982 - 83 excavations», *The Circus and Byzantine Cemetery at Carthage*, vol. I, pp. 437-528. Ann Arbor 1988.
- TOMBER, R.; WILLIAMS, D. «Late Roman Amphorae in Britain», *Journal of Roman Pottery Studies*, I, pp. 42-54, 1986.
- ZEVI, F.; TCHERNIA, A. «Amphores de Byzacene au Bas-Empire», *Antiquités Africaines*, 3, pp. 173-214. Paris 1969.

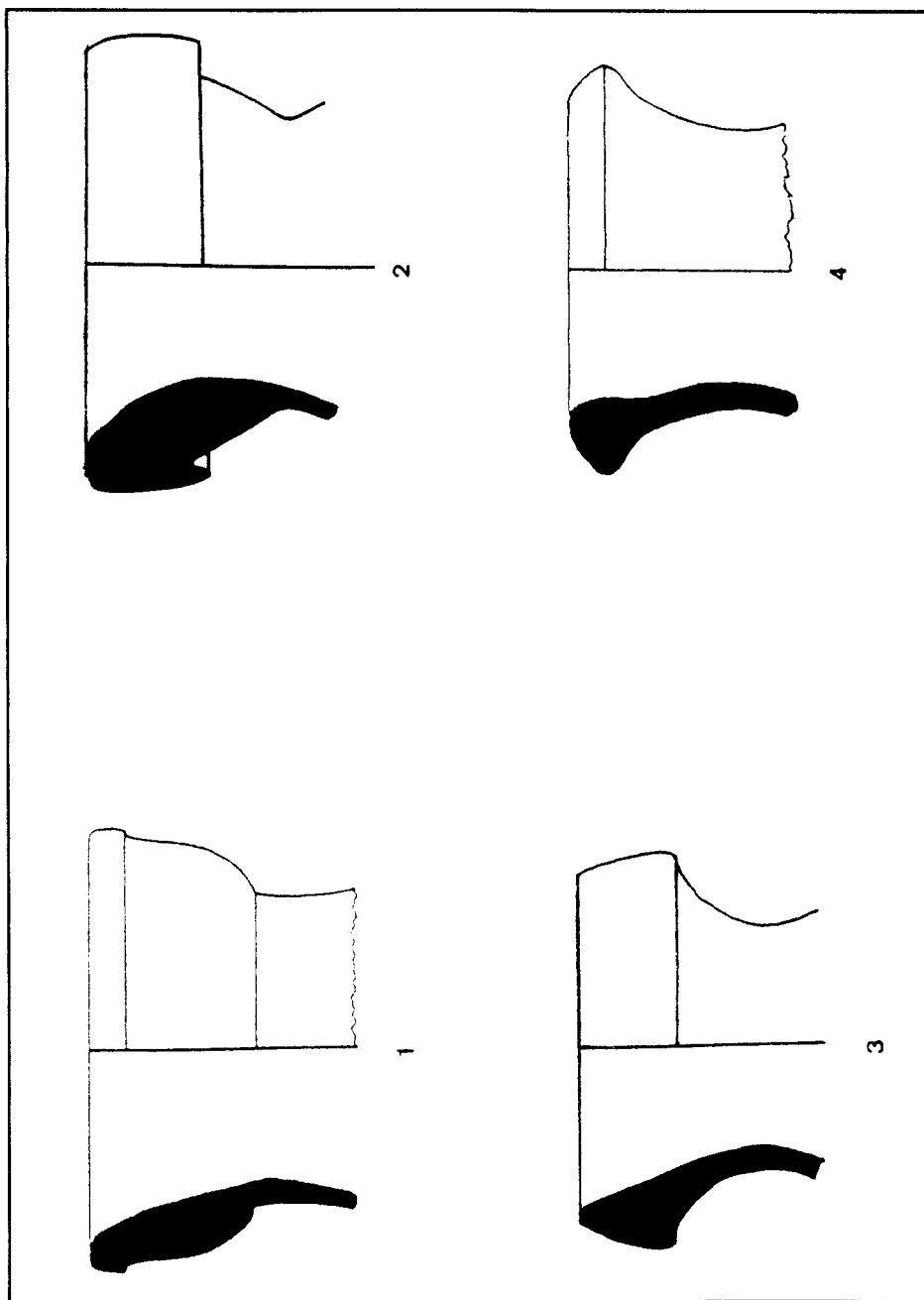

FIGURA 1. 1: Keay XXV B. 2: Keay LXII A. 3: Keay XXXV A. 4: Keay XLII.

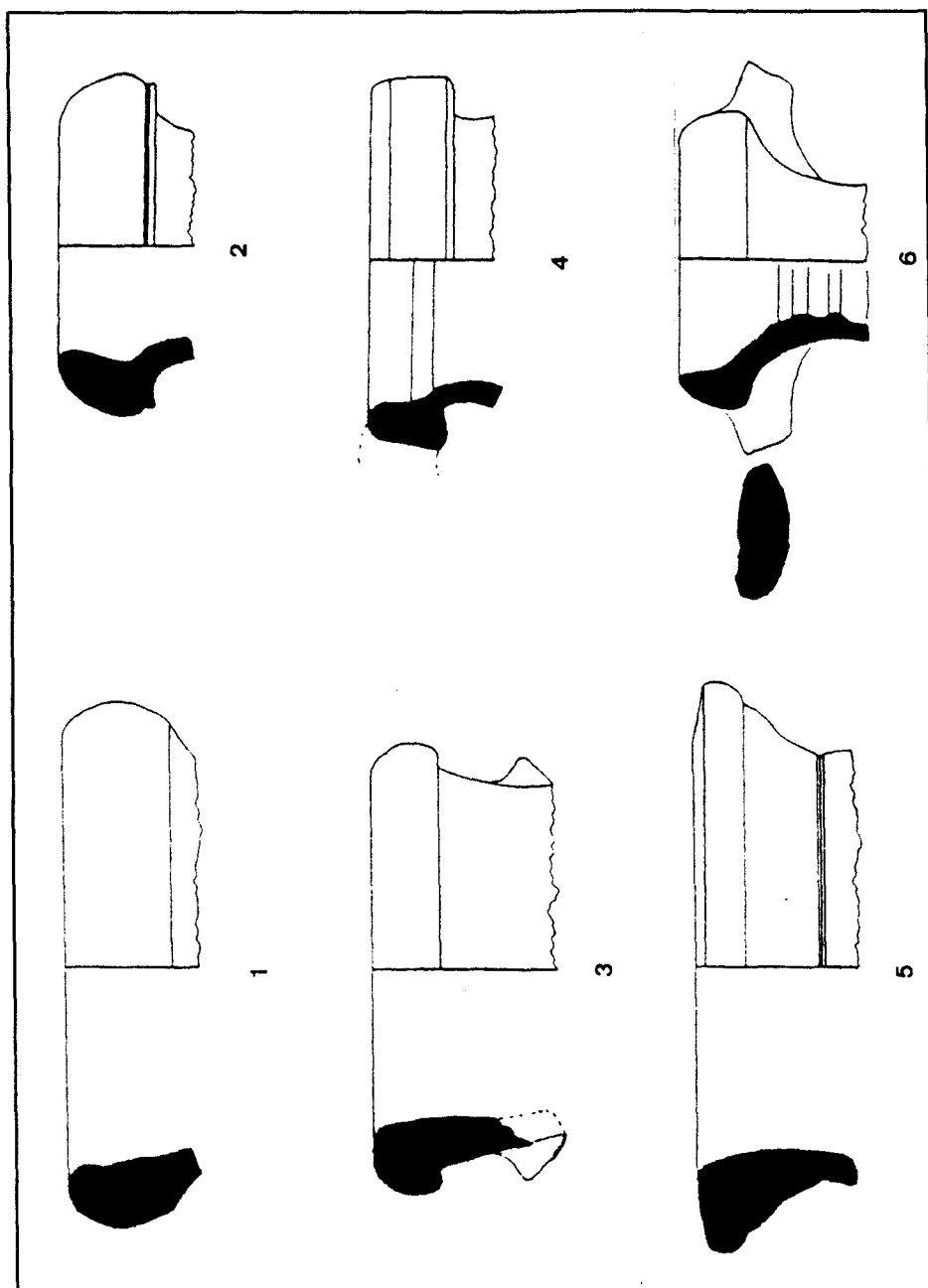

FIGURA 2. 1: Africana I A - Keay III A. 2: Keay XLI. 3: Keay XXV, possiblement assimilable a la variant Q. 4 i 6: Keay XXIII. 5: Keay XXXV L.